

V. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 811.161.2'282

DOI 10.31652/2521-1307-2021-32-192-200

УКРАЇНСЬКА ПІВДЕННОБЕССАРАБСЬКА ГОВІРКА НА СТОРІНКАХ СОЦМЕРЕЖ В ДІАЛЕКТНИХ ТА ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Марина Делюсто

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Україна, м. Ізмаїл, вул. Рєпіна, 12

e-mail: mdelyusto@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9162-4131

Статтю присвячено опису мішаної української південнобессарабської говірки с. Шевченкове Кілійського району Одеської обл. крізь призму художніх та діалектних текстів, розміщених на сторінках мережі «Facebook». Виявлені діалектні риси у творах авторки – місцевої письменниці, представниці говірки – уможливають оцінку їхньої виразності, диференційності щодо інших ідіомів української мови очима діалектоносія. Відзначено свідому увагу письменниці насамперед до фонетичних, рідше фонетико-морфологічних особливостей говірки, а також те, що наявність подібних текстів, їхнє поширення в соціальних мережах демонструє появу, формування позитивного сприйняття власної говірки, як і української мови загалом, а відтак сприяє її збереженню, популяризації в Південній Бессарабії.

Ключові слова: українська говірка, художній текст, діалектна риса, соціальна мережа, Південна Бессарабія.

УКРАИНСКИЙ ЮЖНОБЕССАРАБСКИЙ ГОВОР НА СТРАНИЦАХ СОЦСЕТЕЙ В ДИАЛЕКТНЫХ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ

Марина Делюсто

Измаильский государственный гуманитарный университет

Украина, г. Измаил, ул. Рєпина, 12

e-mail: mdelyusto@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9162-4131

Статья посвящена описанию смешанного украинского южнобессарабского говора с. Шевченково Килийского района Одесской обл. сквозь призму художественных и диалектных текстов местной писательницы, представительницы говора, которые размещены на страницах социальной сети «Facebook». Выявленные в произведениях автора диалектные черты дают возможность оценить их выразительность, отличие от других идиомов украинского языка глазами диалектоносителя. Автор приходит к выводам о сознательном внимании писательницы прежде всего к фонетическим, реже фонетико-морфологическим особенностям говора, а также о том, что наличие подобных текстов, их распространение в социальных сетях, демонстрирует появление, формирование

позитивного восприятия говора, как и украинского языка в целом, а потому содействует его сохранению, популяризации в Южной Бессарабии.

Ключевые слова: украинский говор, художественный текст, диалектная черта, социальная сеть, Южная Бессарабия.

THE UKRAINIAN SOUTH BESSARABIAN SUBDIALECT ON THE PAGES OF SOCIAL NETWORKS IN DIALECTAL AND FICTION TEXTS

Maryna Delyusto

Izmail State University of Humanities

Repin St.,12, Izmail, Ukraine,

e-mail: mdelyusto@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9162-4131

Introduction. *The article analyzes the problem of dialects' expression in fiction texts of the authors representing of the Southeastern group of the Ukrainian Language, in particular of the bearers of the West-Steppe Southern Bessarabia dialects. The study of these Ukrainian dialects is such, that, on the one hand, they cannot yet be considered fully studied (firstly, lexical-semantic and morphological levels of the linguistic structure have been profoundly researched, but all the dialects of the area have not), and on the other hand, the achieved results actualize the need for deeper research.*

Purpose. *The purpose of the article is to highlight those features of the dialect spoken in the village of Shevchenkove, Kiliya district, Odessa region as a typical Ukrainian Southern Bessarabian heterogeneous dialect, which is represented in fiction texts of the local writer Maryna Slobodeniuk. She posts her texts on the pages of social network «Facebook» in group «I love village Shevchenkove». Such features, in our opinion, are understood as original and «native».*

Methods. *The author uses the descriptive method of research, comparative analysis, observation and etc.*

Results. *It should be noted that this research allowed to identify the peculiarities of the writer's idiolect, confirmed a high level of lexicalization (the limit of dialectal representation in individual forms), enabled observation of the dialectal phenomena, evaluation of their expression, difference from other idioms of the Ukrainian language via the dialect-bearer. It is considered that the writer as the dialect-bearer pays attention primarily to phonetical, less frequently to the phonetic and morphological characteristics of the dialect. For example, there are few or no active forms without alternation of dental fricative sounds in verbs of the second declension such as (ход'у, нос'у, в'оз'у) in the dialectal texts under study.*

Originality. *In contrast to other descriptions of dialects' expression in fiction texts, which predominantly deals with the works of the authors representing of the Southwestern group of the Ukrainian Language, the interesting and specific works of the Ukrainian Higher Danube authors have not been analyzed yet in relation to their dialectal genesis. The reason for this is that only some authors who live and used to live here, were born and became writers namely in Southern Bessarabia.*

Conclusion. *Logically, the writer as the dialect bearer cannot sense all the characteristics of her dialect and marks them subjectively. But the presence of such fiction texts of dialectal origin, their extension in social networks, demonstrate the emergence, the formation of positive appreciation of her own dialect as a language in general, and therefore such fiction texts promote*

preservation and popularization of the Ukrainian language in this multi-lingual and multi-dialectal area.

Keywords: *the Ukrainian dialect, fiction text, dialectal feature, social network, Southern Bessarabia.*

Постановка проблеми. Характеризуючи статус діалектів у сучасній мовній ситуації України П. Ю. Гриценко відзначив, що починаючи з 80-х років ХХ століття «новий імпульс отримує словесна творчість, орієнтована на діалектне мовлення», стає популярним «діалектно орієнтований наратив». «Писати так, як говорить народ, на противагу усталеній традиції, у сучасному українському культурному просторі оцінюється як модерн і досі залишається ознакою інноваційного художнього руху» [3, с. 25].

Наукових розвідок, присвячених проблемі відбиття діалектів у художньому тексті, наразі чимало. Проте увагу в таких працях концентровано насамперед на представниках південно-західного наріччя української мови та їхній літературній творчості, адже ці діалекти української мови мають найбільшу кількість колоритних ознак, протиставлених літературному стандарту (див. роботи В. В. Грещука, Б. О. Коваленка, О. Д. Пискач, Н. Ф. Венжинович та ін.), та й саме ставлення носіїв говірок південно-західного наріччя до своїх ідіомів значно більш шанобливе, особливо порівняно зі ставленням представників південно-східного наріччя до своїх говірок, зокрема степових, західностепових, південнобессарабських, що й зумовлює більшу кількість досліджень художніх текстів говірок саме південно-західного наріччя.

Аналізуючи цю проблему у своїй статті [3], П. Ю. Гриценко також звертається передусім до творчості письменників південно-західного наріччя, починаючи від класиків української літератури Івана Франка, Ольги Кобилянської, митців, відомих як дитячі письменники – Марійка Підгірянка, і завершуючи сучасними авторами, з-поміж яких Петро Медянка, Юрій Андрухович, Василь Шкурган, Роман Іваничук та ін., зокрема й лавреати Шевченківської премії, напр., Марія Матіос.

Літературний доробок представників південно-східного наріччя української мови, зокрема новожитнього степового говору, що характеризує поєднання різногенетичних діалектних ознак, подекуди вплив російської мови, а в деяких групах говірок цього говору й інших мов (румунської, болгарської) у цьому аспекті вимагає окремого вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. Цікава й специфічна творчість українських наддунайських / південнобессарабських авторів досі не ставала предметом щодо аналізу діалектної основи. І це закономірно, адже лише окремі з них народилися і стали письменниками власне на цих бессарабських землях. Більшість відомих українськомовних митців краю приїжджі (як кажуть місцеві українці – *завез'ан'і*). Напр., Валерій Виходцев, уродженець с. Байбузівка Савранського р-ну на Одещині, відомий збірками «Полум'я кульбаб» (Одеса, 1998), «Музика серця» (Ізмаїл, 2019) тощо. Кілійський автор Володимир Сімейко народився на Кіровоградщині, його творчий спадок репрезентований двома поетичними збірками: «Дунайська легенда» (Ізмаїл-Кілія, 2001), «Першоцвіт кохання» (Ізмаїл-Кілія, 2002). Ізмаїльська поетеса Таміла Кібкало народилася в с. Новоолександрівка Сахновщинського р-ну Харківської обл., її ім'я відоме в регіоні стійкою увагою до маленьких читачів, для яких вона пише свої книжечки-розмальовки: «Веселинка» (Ізмаїл, 2002), «Малюнок-подарунок» (Ізмаїл, 2004), «Кульбабки» (Ізмаїл, 2006), «Краю рідного картини» (Ізмаїл, 2015), «Рідний край – серцю рай» (Ізмаїл, 2016) та ін. Володимир Рева –

автор збірок поезій «Обітниця любові» (Київ, 2013), «Каміння спотикання» (Ізмаїл, 2014) тощо – уродженець с. Культура П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл.

Серед митців-носіїв місцевих говірок окреме місце посідає творчість Галини Лисої (народилася у с. Кочкувате Татарбунарського р-ну Одеської обл.), її збірки «Сільська мадонна» (Татарбунари, 1992), «Соломинка моя» (Білгород-Дністровський, 1996), «Доля» (Одеса, 2004), «Слово – не птах...» (Ізмаїл, 2005) тощо; поетеса є представником українських говірок ареалу основної формації мішаного типу, пор. [8, с. 162]. А також доробок Михайла Василюка, який народився у с. Казбах (Лужанка) Тарутинського р-ну в сім'ї переселенців із Львівщини, його збірки – «Придунай журавлиний» (Одеса, 2003), «Серце на долоні бандури» (Ізмаїл, 2005), що репрезентує говірки ареалу новішої формації, пор. [8, с. 162]. Проте зауважимо, що свідоме використання діалектних елементів надрукованим поезіям цих авторів загалом не властиве. На нашу думку, ретельний аналіз цих текстів виявить у них регіональні елементи української мови.

Натомість наразі нашу увагу в цьому аспекті привернула творчість місцевої авторки Марини Василівни Слободенюк, яка народилася у с. Шевченкове Кілійського р-ну Одеської обл. – одному з найбільш компактних населених пунктів проживання українців у Південній Бессарабії, де, за класифікацією А. О. Колесникова [9], функціонує типова мішана українська південнобессарабська говірка основної формації. Як і більшість інших українських сіл і відповідних говірок Наддунав'я, його сформували мігранти з Таврії, Полтавщини, Криму, Запорозької Січі. Авторка цілеспрямовано створює твори різних жанрів (вірші, гуморески), як вона сама подекуди зазначає, «*карагмецькою мовою*», тобто говіркою с. Карагмет – від старої тюркської назви села *Карагмет*, *Карамахмет* (чорний Махмет), удоступнюючи їх на сторінці соціальної мережі «Facebook» у групі «Я люблю село Шевченкове»¹. У цій групі створюють дописи та коментарі й інші мешканці села.

Уважаємо за доцільне наголосити, що обґрунтовуючи діалектність як художню цінність тексту, вчені акцентують увагу на різному ступені близькості текстів, які використовують говіркові елементи або імітують говіркове мовлення, до самих говірок. Зокрема, П. Ю. Гриценко розрізняє: традиційне помірне використання діалектних одиниць (насамперед лексико-семантичного та фразеологічного рівня) в структурі орієнтованого на норму тексту з типовими настановами на відносне уживання діалектизмів у мовленні персонажів або в мовленні автора – для відтворення місцевого колориту; суттєве насичення тексту діалектними елементами за збереження орієнтації на літературний стандарт (регіональний / загальноукраїнський); «олітературнений» діалектний текст, що імітує діалектну автентичність; редагований діалектний текст. В останньому різновиді вчений відзначає можливість таких ситуацій: коли автор орієнтований на коло читачів, які не знають говірки, або коли потенційні читачі є носіями цього або близького діалекту, підготовленими до сприйняття цього тексту [3, с. 25].

Саме до останнього типу текстів і належать аналізовані нами твори М. В. Слободенюк. Причому в гуморесках, для посилення сатиричного, комічного ефекту мовлення персонажів та автора, Марина Василівна найчастіше і вдається до власної говірки, підписуючи свої твори так, пор.: «*Гумореска написана карагмецькою мовою. Прошу віднести з розумінням та гумором. Всі збіжності випадкові*»² («Голодний мужчина»,

¹ <https://www.facebook.com/groups/karagmet>;

² Усі приклади взяті нами з рубрики «Перли адміна», де представлені твори авторки. Конкретний приклад тут і надалі уточнюємо назвою твору та датою його публікації. URL: https://www.facebook.com/hashtag/перлиадміна/?_gid__=548416905491249.

20.11.2020) і под., пор. також: «*Я помню, як приходили із армії солдати, І перше врем'я ламали свій язык. І пару місяців “пытались По-руські”, замість по-карагмецьки з нами говорить*» («Спогади ...», 23.12.2019).

Маючи досвід опису граматичної системи говірки с. Шевченкове Кілійського р-ну Одеської обл. у світлі діалектних текстів, записаних передусім від старожилів цього села [4], поставили собі за мету висвітлити ті риси говірки, які оприявнюються в художньому тексті – а саме у творах вищезгаданої авторки, а також на сторінках соціальної мережі «Facebook» у групі «Я люблю село Шевченкове» іншими представниками говірки. Такі риси, на нашу думку, усвідомлюються як «свої», рідні, зокрема, нерідко М. В. Слободенюк виділяє їх, зокрема наголос у словоформах, графічно – великими літерами. Переконані, аналіз діалектних рис у художніх текстах та на сторінках ЗМІ дасть можливість укласти перелік системних ознак досліджуваної говірки, уточнити статус діалектних явищ (центральне / периферійне, сильна / слабка норма), а також відзначити динамічні й стійкі ланки її мовної структури. Адже «стан дослідження українських говірок ареалу такий, що їх, з одного боку, ще не можна вважати повною мірою вивченими (досліджені передусім лексико-семантичний і морфологічний рівні мовної структури великої кількості, але не всіх говірок ареалу), а з іншого боку, ті успіхи, що є, актуалізують необхідність глибших наукових пошуків» [10, с. 15–16].

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз засвідчив, що як «свої», стійкі, і водночас відмінні від літературного стандарту та відомих йому інших діалектів української мови, діалектоносій усвідомлює такі риси говірки.

Фонетика. 1. Ненаголошений [е] або наближається до [и], або повністю перетворюється в нього. У текстах авторки такі форми частотні й виділені великими літерами: *Бо Любка НИдовольна* («Весна в селі...», 20.05.2020); *Йдуть НИплохо огірки, НИ виходим нікуда, В масках ми в СИЛІ всігдa* («Любкин погляд...», 03.04.2020); *Пишіть – НИ стидайтесь. Любка в гості НИ пускає* («Васькині мислі...», 06.04.2020). Це явище спостережене й у 60-ті роки ХХ ст., проте тоді відзначалися й спорадичні приклади з голосним **и** < **е** в наголошеній позиції (*пох¹ристини*) як наслідок «фонетичної деетимологізації в цих говірках» [13, с. 47], а також порівняно рідка артикуляція [и] «з нахилом до **е**»: *пле^uве* (Ш.) [12, с. 5; 13, с. 47]. Як наслідок розширення під впливом сусідніх губних і сонорних трапляється в поодиноких словах обнижена вимова голосного [е] і перехід його в [а]: *Марабельки є торішні* («Дайте совет Любкі», 27.08.2020); *Із марабельок наварила* («Як Любка ...», 25.08.2019).

2. Звуку [и] літературного стандарту, або модельованого за фонетичними правилами цього стандарту слова, відповідає в деяких лексемах [і]: *Калачіки, сірень, кісель в брикетах* («Спогади ...», 23.12.2019). І навпаки, у позиції [і] зафіксовано [и]: *Пару кил візьму* («Ох, карантин...», 05.04.2020); *скину кил двадцять* («Страшний сон», 24.04.2019). На думку А. М. Муқан, «голосний **и** (**и¹**, **и^u**) в окремих випадках є рефлексом старого **о**, що можна кваліфікувати як результат заселення території досліджуваних говірок змішаним населенням, з-поміж якого були носії північноукраїнського дифтонга **и<о** у новостворених закритих складах», пор. [12, с. 5]. Дослідниця відзначала також регулярну заміну ненаголошеного і наголошеного [и] звуком [і] насамперед в лексемах, спільних з російською мовою, та в російських лексичних запозиченнях [13, с. 47], пор. приклад (*сірень*).

3. Уживання на місці **і** < **ѣ**, очевидно, особливо в лексичних запозиченнях, під впливом російської мови, звуків *е* та *и*: *кісель в брикетах, рімень замість психолога* («Спогади ...»,

23.12.2019), *Всім привіт!* («Любкина терапія», 13.09.2020), *І сравнюватъ успєхи* («Весна в селі ...», 20.05.2020), пор. [13, с. 46].

4. Ненаголошений [о] частіше, порівняно з літературною мовою звужується, сильніше лабіалізується, наближаючись до звука [у] та навіть перетворюючись у нього, пор.: *Треба нуїхатъ* («Осінь ...», 10.09.2018); *хутіли, буліти* («Есемеска кумі», 21.02.2019). Виразне укання в говірці с. Шевченкове спостережене й А. М. Мукан, яка відзначала, що «звуженню артикуляції **о** в деяких словах сприяє сусідство губних та задньоязикових» [12, с. 5; 13, с. 48].

5. Наявність сполук губних з *л', н'*, там, де у моделі літературного стандарту вони сполучаються з *й*: *Здоровля й щастя вам усім!* («Як Вася й Любка...», 05.09.2020); *І даром время НИ тратъ* («Сільотка ...», 21.11.2020). *Мняско в нас добре* («Любкині мислі...», 26.08.2020). *Дай вам, Бог, усім здоровля, А до мняса – гречки!* («Ох, карантин...», 05.04.2020). Це стійка риса, зауважена раніше, пор. [12, с. 7; 6, с. 9].

6. Збереження приголосного [ф] та вживання його в позиції звукосполуки *хв* (¹*фатит', ф'іст*), напр.: *Сховала ключ от фіртки* («Васькині мислі...», 06.04.2020); *Набить олії, зробить фіртку* («Вася повернувся», 24.12.2019). Дослідники цих говірок відзначали й раніше процес «збереження **ф** (*фартух, фата*) і навіть заміну сполуки **хв** звуком **ф**» [12, с. 6; 6, с. 9], а також зворотній процес – заміну **ф** на **хв** (*х'віртка, х'вартух*). Причину строкатості в реалізації іншомовних форм з губним [ф] і без нього досі пов'язували з неоднорідним в етнічному відношенні складом носіїв українських південнобессарабських говірок, а збереження іншомовного [ф] та навіть заміну **хв** на **ф** – з впливом материнських південно-західних говірок [13, с. 52].

7. Гіперична палаталізація [р] в іменниках чоловічого роду II відміни в кінці слів: *За імбирь дають свиню* («Любкин погляд...», 03.04.2020); *Куплю солі, сахарь, манку?* («Ох, карантин...», 05.04.2020). Це явище в говірці має системний характер, пор. [1, к. 51, н.п. 224], в ареалі його зауважували В. П. Дроздовський [6, с. 7], А. М. Мукан [13, с. 53], його було спостережено і нами [4, с. 63–64]. Слушною є думка А. М. Мукан, яка пояснювала цей феномен протидією занесеній із західних областей тенденції до ствердіння будь-якого м'якого [р]. Про те, що серед мешканців с. Шевченкове були і носії твердого **р** (< р'), свідчать зафіксовані фонетичні варіанти з твердим та напівм'яким [р] проти [р] м'якого в літературній мові, зафіксовані спорадично: *рад¹но* (Шв.) [13, с. 54].

8. Лексикалізована відповідність ненаголошеному етимологічному звуку [а] звука [о], напр. *зелені оберкоси* («Спогади ...», 23.12.2019), що, на думку В. П. Дроздовського, підкріплюється гіперичною тенденцією, яка полягає у відштовхуванні від російського (південноросійського й літературного – М. Д.) та північноукраїнського (та й східноукраїнського – М. Д.) акання [6, с. 6].

9. Наявність приставних та вставних *в, з*: з *Карагмету у Вадес, була в Вадесі* («Хто їде ...», 27.12.2020); *три гіндички* («Привітання...», 31.12.2019); *Гіндик з часником* («Голодний мужчина», 20.11.2020); *візьму наву́ту, іногда з наву́том, варИть наву́тянку* («Ох, карантин...», 05.04.2020), пор. [12, с. 8].

10. Відсутність (чи непослідовність) чергування *к//ц', г//з'* перед **і** < **Ѣ** у Д. в. та М. в. іменників I відміни: *Перчик в юшкі, В бочкі давно грає* («Як Вася й Любка ...», 05.09.2020), *совет Любкі* («Дайте совет Любкі», 27.08.2020), що пояснюють процесом уніфікації основ та пов'язують із стимулювальним впливом російської мови [6, с. 11]. А. М. Мукан у степових наддунайських говірках фіксувала не тільки втрату чергувань *г//з', к//ц'* у таких формах іменників I та II відмін, а й утрату чергувань *х//с'*, пор.: ¹*Ол'г'і, Йаковенчих'і, мамк'і, нарук'і, у Таганрог'і, у Йалту'х'і* [12, с. 7; 13, с. 57]. У записаних нами діалектних текстах

говірки спостережено форми Д. в. й М. в. одн. іменників жін. роду I відміни з чергуванням *x/c*: *шо це в тебе" в пазус'ї?* [4, с. 63]. Нерегулярне збереження кінцевого приголосного основи, варіювання з формами з чергуванням фіксуємо і в художніх текстах М. В. Слободенюк, пор.: *А не будеш ти, то налий Любасі!* («Як Вася й Любка ...», 05.09.2020). Усе зауважене підтверджує думку дослідників про непослідовність і лексикалізованість цієї риси.

11. Перехід *с* у *з* в позиції між голосними, пор.: *Ризу і вівсянку* («Ох, карантин...», 05.04.2020), *солодкий риз* («Без Васі», 13.05.2019), В. П. Дроздовський коментував як «внутрішньодіалектну особливість, що перебуває в руслі явищ акомодатії та акцентології», а також пов'язував з можливим впливом молдовських говірок та румунського писемного мовлення [6, с. 10]: «...беручи до уваги двомовність місцевого населення (більшість українців досліджуваної місцевості непогано володіє (на той час володіло – М. Д.), крім рідної мови побутовою молдавською мовою³) можна припустити, що перехід інтервокального нормативного *с* в *з* в слові *гас* відбувся не без впливу молдавської та румунської мови» [7, с. 111–112], «(пор. молдавські відповідники *газ, орез, бурнуз*)» [7, с. 443–444]. Сучасне дослідження ареалу досі виявляє такі фонетичні форми і в інших українських говірках [9].

12. У поодиноких прикладах аналізованих дописів спостережено дисиміляцію щодо способу та місця творення: *На свальбах тоді були КУРИ* («Спогади ...», 23.12.2019), пор. [13, с. 57].

Морфологія. 1. Частотними у творах авторки є форми Ор. в. одн. іменників I відміни з флексією *-ой* в м'якій та твердій групі, що властиво степовим говіркам Нижньої Наддністрянщини, східностеповим, середньонаддніпрянським та деяким іншим [1, ч. 3, к. 23]: *любим з Васьой ми, під шубой* («Сільотка ...», 22.11.2020); *з роботой* («Вася повернувся», 24.12.2019); *Пилукой посипали* («Спогади ...», 23.12.2019). Натомість у досліджуваних нами діалектних текстах домінують форми Ор. в. одн. іменників твердої групи I відміни з флексією *-ойу* (за *плужанкойу, з бабойу*), варіантні до відзначених [4, с. 63]. У перевазі форм на *-ой* в текстах авторки вбачаємо прояв індивідуальних говіркових особливостей мовця, а також оцінки мовцем особливостей власної говірки із звернення уваги носія саме на них. За зразком I відміни, зокрема цієї її особливості, у художніх текстах авторки формуються парадигми й слів, що в літературній мові належать до III відміни (субстантиви колишніх *-і*-основ): *сольой потрусилі*. Ця риса говірки спостережена нами й у значних за обсягом діалектних текстах, пор.: *кроват'а, ши^енел'а, жиз'н'а* [4, с. 61].

2. Збереження форми двоїни при числівниках *два, три, чотири* від іменників II відміни, як-от: *Два ляща і окуня* («Як Вася й Любка ...», 05.09.2020), *по три дня* («Спогади ...», 23.12.2019), що зрідка фіксується в південно-східних та північних говорах і значно рідше в південно-західних [1], пор. [4, с. 106].

3. Назви істот на позначення свійських тварин та птахів у 3н. в. множ. мають переважно форми, які збігаються з Н. в.: *А ще сьогодні вівці На Лаптиші пасу, Шо вівці держим ми* («Весна в селі очима Васі», 20.05.2020). Це архаїчне явище, характерне для говорів південно-східного наріччя, зокрема середньонаддніпрянських та інших степових, а також для південно-західних [1, с. 176], активне і в діалектних текстах, зафіксованих нами [4, с. 49], зумовлюється, окрім мовної традиції, можливо, й інтенцією мовців увиразнити

³ Це стосується і багатьох мешканців с. Шевченкове.

значення «сукупності», усунути атрибутивність, властиву Р. в., підсилити значення об'єктності, адже свійські тварини – це передусім майно.

4. Відзначимо також акцентологічні особливості деяких морфологічних форм говірки, що полягають, напр., в іншому, порівняно з літературним стандартом, наголошенні множинних іменників на зразок *люди, діти*, пор.: *Хочем купить ми дітЯм ноутбук* («Любкині мислі...», 26.08.2020). *Я дітЯм печу частенько* («Ох, карантин...», 05.04.2020). Наголос на флексії у таких слів зауважували й інші дослідники південнобессарабських говірок [6, с. 16].

5. Функціонування займенника характеризують, по-перше, спорадично уживані окремі давні усічені особові форми, напр., *ледь несуть ми ноги* («Любка про бур'яни», 14.06.2020), пор. [12]. По-друге, заперечний займенник *н'ишчо* (відповідно до парадигми стверджувального) у Р. в., окрім форм з флексією *-ого*, має й форму *н'ічо* (*ну нічо...* («Любкин погляд...», 03.04.2020); *нічо, шо в сорок п'ять* («Весна в селі очима Васі», 20.05.2020); *ну нічо, зато потом* («Привітання...», 31.12.2019), яка «найпоследовніше виступає в західних бойківських говірках, у говірках південно-східної Наддністрянщини та в говірках Покуття й Буковини» [2, с. 87].

6. Відмінювання присвійних займенників, яке в літературній мові відрізняється від багатьох інших форм наявністю голосного [e] у деяких формах (*моїм*у – *тому*, *тако*му, *йом*у), позначене наявністю голосного [o] в позиції літ. [e] у флексіях М. в. чол. роду: *На своїом досуді!* («Любка про бур'яни», 14.06.2020), *У своїом сокУ є вишні* («Дайте совет Любкі», 27.08.2020). Це явище щодо говірок аналізованого типу відзначали й А. М. Мукач [12] та В. П. Дроздовський [7]. Форми типу *своїому, своїойі, своїойу* притаманні південно-східним говорам, зокрема черкаським, степовим та південно-західним [1, с. 212]. Я. Д. Нагін припускав, що вони виникли за аналогією до форми *йому* [14, с. 11], тобто шляхом вирівнювання словозміни до більшого щодо охоплення лексики словозмінного типу.

7. Замість прономена *іниий* у текстах авторки вжито лексему *другий*: *манка, рис і другі крупи* («Любкин погляд...», 03.04.2020), що в літературній мові, а іноді й у говірці, належить до порядкових числівників, пор. також [4; 9].

8. Займенник *с'т'іл'ки* часто функціонує у питальному значенні як еквівалент прономена *с'к'іл'ки*: *Стіко дома ще сидіти?* («Васькіні мислі...», 06.04.2020), що відзначено і нами в цій говірці [4, с. 112] та іншими дослідниками ареалу [9, с. 314].

9. Кількісні числівники (після числівника *п'ят'* і далі) в Н. в. / Зн. в. можуть сполучатися з іменниками *ден'*, *год*, *раз*, що мають форму, яка збігається з Н. в. одн.: *Вася Любу так кохає, год п'ятнадцять, як сім'я* («Вася повернувся», 24.12.2019). Лексеми *год*, *ден'є*, на нашу думку, формами Р. в. множ. як варіантні форми в літературній мові (*раз*, *солдат*, *чоловік*). Вони, очевидно, є результатом уподібнення іменника до числівника: оскільки числівник вживається в Н. в. / Зн. в., то й іменник, взаємно пристосовуючись до нього в єдиній числівниково-іменній конструкції, теж набуває форми, спільної з називним, пор. [4].

10. У дієслівній морфології стійкими є інфінітивні форми на *-т'*, які домінують на тлі варіантних, літературно нормативних з фіналлю *-ти*, пор.: *усе розмалюват'ь?!; колір підібрат'ь, не хочу витрачат'ь, палітру брат'ь* («Художниця осінь», 14.10.2020); *у вас спитат'ь, спат'ь лягат'ь, все розказати, діагноз встановит'ь, їй сказати, вина б дати* («Любкина терапія», 13.09.2020). Паралелізм таких форм, властивий значній частині південно-східних говорів та деяким південно-західним, підтверджують матеріали АУМ [1, ч. 4, к. 67]. В. П. Дроздовський зауважував, що фіналь *-т'* після основ на голосний –

специфічна особливість південно-східного наріччя, що склалася на базі взаємодії південних і північних діалектних явищ [6, с. 18].

11. Функціонування усічених форм дієслів І дієвідміни III класу 3 ос. одн. І дієвідміни: *І поверта вас...* («Осінь в селі», 20.10.2020); *з вух зніма* («Любкина терапія», 13.09.2020); *в гості пригласа* («Привітання...», 31.12.2019). Такі дієслівні форми спостережено дослідниками наддунайських говірок, у південно-східних говорах загалом та східній частині східнополіських говірок [1, ч. 3, к. 38]. Н. Й. Марчук відзначала, що в південно-східних говорах вони «є наслідком морфологічної аналогії», «утворені за моделлю безфлексійних і стягнених форм старожитніх говорів» [11, с. 112].

12. Регулярність префікса *-о* та конфікса *о-...-о* в займенників та відзайменникових прислівників (*отуди, отако*), що в літературному стандарті трапляються і без них, пор: *отут мені пишіть* («Дайте совет Любкі», 27.08.2020), *отак всігда* («Вася повернувся», 24.12.2019), зазначена нами й на матеріалі значних за обсягом діалектних текстів [4, с. 168]. Відсутність конфікса *о-...-о* в письменниці свідчить про особливості її ідіолекту.

13. Службові частини мови характеризують специфічні (здебільшого запозичені з інших мов) лексеми, зафіксовані й нами та іншими дослідниками південнобессарабських говірок [7; 8; 9; 12]. Сполучник *йесл'ї*, відомий і в інших степових та деяких поліських говірках [1, с. 187], очевидно, функціонує під впливом російської мови: *Єслі, вдруг, якусь рослинку* («Любка про бур'яни», 14.06.2020); *Єслі вдруг, кому шо нада* («Привітання...», 31.12.2019); *Єслі кислая среда – Вірус погибає* («Васькині мислі...», 06.04.2020). Частки-вигуки *мей, бре* на думку дослідників, молдовського походження: *Обработат дезраствором, Мей, короче, покропит. Мей, раніше ж так не їли?* («Любкин погляд...», 03.04.2020); *йди, бре, пора до качок!* («Страшний сон», 24.04.2019), пор. [4, с. 197]. Частка *ни*, на думку А. О. Колесникова [9, с. 475], архаїчне явище: *Цибуля – ни мілка, Любка НИ довольна* («Весна в селі ...», 20.05.2020), пор. [4, с. 195].

Лексика. На рівні лексики активні запозичення з румунської, болгарської, тюркських мов. Так, за моделлю непрямих (опосередкованих) запозичень тюркські мови > болгарська > українська [5] зафіксовано: *каварма* 'страва, приготовлена зі смаженого м'яса' < від тур. *kavurultu* 'смажений, підсмажений', *kavurma* 'печення' > болг. *каварма, кавърмъ, кьвърмъ* 'тс', пор. [15, с. 89]: *Не хоче з них ні бринзи, Ні даже каварми* («Весна в селі ...», 20.05.2020); *гарба'ж'їйка* 'дрібна цибуля для посадки' < від тур. *arpacik* *şoğanı* букв. 'ячмінчик-цибуля', де *arpacik* зменшувальна форма від *arpa* 'ячмін' > болг. *арпа'джик, арпа'джък, гарба'джика* 'тс', пор. [15, с. 49]: *гарбажїйка на городі у рядках* («Вася повернувся», 24.12.2019); *ман'дж'а* 'рід страви, соус', 'страва з овочів (помідорів, перцю)' > болг. *манджа, манжа* 'страва з картоплі, помідорів, цибулі, перцю; овочевий соус', 'їжа, страва' > гаг. *манжа* 'друга страва', *манджă* 'печення, соус', пор. [15, с. 123]: *Банок сто вже манджі є* («Дайте совет Любкі», 27.08.2020) тощо.

За моделлю опосередкованих запозичень румунська літературна мова > українська; молдовський / мунтенський діалект румунської мови > українська [5] з'явилися лексеми: *папушоа* < від рум. *păruşoi, păruşă* 'кукурудза', 'молодий качан кукурудзи', 'кукурудзяне поле' [15, с. 146]: *Модну папушою кинув у дірки* («Весна в селі ...», 20.05.2020); *папушою посадить* («Любкин погляд...», 03.04.2020); *саламур* < від рум. *saramură* 'ропа', 'розсіл' [15, с. 176]: *Саламур із часнику* («Як Вася й Любка...», 05.09.2020); *пражитури* < від рум. *prăjitură* 'тістечко', 'пироги', пор. [15, с. 162]: *Метелики їмо ми з чаєм, Й з сиром пражитури* («Вася повернувся», 24.12.2019) тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Закономірно, що не всі риси говірки представлені чи навіть можуть бути представлені в досліджених художніх та діалектних текстах на сторінках соцмереж, тим паче – однієї авторки. Але в тому і цікавість студії, що вона дозволяє виявити особливості ідіолекту авторки, підтверджує високий ступінь лексикалізації (обмеження вияву певних діалектних рис лише окремими лексемами), дає змогу побачити діалектні риси, оцінку їхньої виразності, диференційності щодо інших ідіом української мови очима діалектоносія. Щодо останнього, відзначаємо свідому увагу діалектоносіїв насамперед до фонетичних, рідше – фонетико-морфологічних особливостей говірки. Зокрема, майже не трапилося в досліджуваному текстовому масиві активних форм без чергування зубних з шиплячими в дієсловах II дієвідміни (*ход'у*, *нос'у*, *воз'у*), хоч вони насправді дуже активні в говірці. Закономірно й те, що діалектоносієм може не відчувати всіх рис своєї говірки, суб'єктивно оцінює їх. Проте наявність подібних текстів, їхнє поширення в соціальних мережах, демонструє появу, формування позитивного сприйняття власної говірки, як і мови загалом, а відтак сприяє її збереженню, популяризації. Досі вчені відзначали переважно ставлення до місцевих говірок як неprestижних порівняно з літературним стандартом та південно-західними діалектами, як суржику, зіпсованої мови, навіяні практикою радянської шкільної лінгводидактики [9]. Адже, безперечно, такі тексти є цінним джерелом вивчення говірок, підставою для оцінки лінгвістами поширеності діалектних рис у них, стійкості цих рис та самих говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас української мови: в 3 т. Т. 3. Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі. Київ, 2001. 266 с.
2. Григорчук Л. М. Сполучник *що*. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 82–94.
3. Гриценко П. Е. Диалекты в современной языковой ситуации Украины. *Исследования по славянской диалектологии*. Москва, 2012. Вып. 15. С. 18–42.
4. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 235 с.
5. Делюсто М. С. Из спостережень над мовною взаємодією в південнобессарабському ареалі. *Крос-культурний код Подунав'я: історико-лінгвістичні студії*: збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 29–33.
6. Дроздовский В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. на соискание научн. степени кандидата филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)». Одесса, 1962. 27 с.
7. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) : дис. ... кандидата філол. наук / Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1962. 473 с.
8. Колесников А. О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю. Ізмаїл : ІРБІС, 2016. 168 с.
9. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка. Ізмаїл : «СМИЛ», 2015. 676 с.
10. Колесников А. Перспективи дослідження українськомовного простору півдня Одещини: об'єкти, прийоми, класифікації. *Наука і освіта українського Придунав'я: виміри, виклики, перспективи*: колективна монографія укр. та англ. мовами / За ред. Я. Кічука. Ізмаїл : РВВ ІДГУ-СМИЛ. 2020. С. 15–39.
11. Марчук Н. Й. Система дієслівної словозміни. Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. Київ, 1983. С. 101–126.

12. Мукан А. М. Украинские наддунайские говоры. Фонетико-грамматические особенности : автореф. дисс. на соискание научн. степени кандидата филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1961. 16 с.
13. Мукан А. М. Українські наддунайські говірки (особливості звукової системи). *Діалектологічний бюлетень*. Київ, 1960. Вип. VII. С. 44–60.
14. Нагин Я. Д. Говоры Каховского и соседних районов Херсонской области : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1956. 17 с.
15. Словник українських говорів Одещини / гол. редактор О. І. Бондар. Одеса, 2011. 223 с.

REFERENCES

1. Atlas ukraïnskoï movy: v 3 t. T. 3. Slobozhanshchyna, Donechchyna i sumizhni zemli. Kyiv, 2001. 266 s.
2. Hryhorchuk L. M. Spoluchnyk shcho. Ukrainska dialektna morfolohiia. Kyiv, 1969. S. 82–94.
3. Gritsenko P. Ye. Dialekty v sovremennoy yazykovoy situatsii Ukrainy. Issledovaniya po slavyanskoy dialektologii. Moskva, 2012. Vyp. 15. S. 18–42.
4. Deliusto M. S. Hramatyka hovirky u svitli tekstu : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2010. 235 s.
5. Deliusto M. S. Iz sposterezhen nad movnoiu vzaïemodiïeu v pïvdennobessarabskomu areali. Kros-kulturnyi kod Podunavia: istoryko-linhvistychni studii: zbirnyk naukovykh prats. Izmail : RVV IDHU, 2019. S. 29–33.
6. Drozdovskiy V. P. Ukrainskie govory Bessarabskogo Primorya (na materiale obsledovaniya Saratskogo, Tatarbunarskogo i Belgorod-Dnestrovskogo rayonov Odesskoy oblasti) : avtoref. diss. na soiskanie nauchn. stepeni kandydata filol. nauk : spets. 661 «Yazyki narodov SSSR (ukrainskiy yazyk)». Odessa, 1962. 27 s.
7. Drozdovskiy V. P. Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymoria (na materiali obstezhennia Saratskoho, Tatarbunarskoho ta Bilhorod-Dnistrovskoho raioniv Odeskoi oblasti) : dys. ... kandydata filol. nauk / Kyivskiy derzhavnyi universytet im. T. H. Shevchenka. Kyiv, 1962. 473 s.
8. Kolesnykov A.O. Atlas ukrainskykh hovirop mezhrychchia Dnistra i Dunaiu. Izmail : IRBIS, 2016. 168 s.
9. Kolesnykov A.O. Morfolohiia ukrainskykh pïvdennobesarabskykh hovirop: heneza i dynamika. Izmail : «SMYL», 2015. 676 s.
10. Kolesnykov A. Perspektyvy doslidzhennia ukrainskomovnoho prostoru pïvдня Odeschyny: obiekty, pryomy, klasyfikatsii. Nauka i osvita ukrainskoho Prydunav'ia: vymiry, vyklyky, perspektyvy: kolektyvna monohrafiia ukr. ta anhł. movamy / Za red. Ya. Kichuka. Izmail : RVV IDHU-SMYL. 2020. S. 15–39.
11. Marchuk N. Y. Systema diieslivnoi slovozmyny. Fonetychna, morfolohichna i leksychna systema ukrainskykh hovoriv. Kyiv, 1983. S. 101–126.
12. Mukan A. M. Ukrainskie naddunayskie govory. Fonetiko-grammaticheskie osobennosti : avtoref. diss. na soiskanie nauchn. stepeni kandydata filol. nauk : spets. 661 «Yazyki narodov SSSR (ukrainskiy yazyk)». Kiev, 1961. 16 s.
13. Mukan A. M. Ukrainski naddunaiski hovirky (osoblyvosti zvukovoi systemy). *Dialektolohichnyi biuleten*. Kyiv, 1960. Vyp. VII. S. 44–60.
14. Nagin Ya. D. Govory Kakhovskogo i sosednikh rayonov Khersonskoy oblasti : avtoref. diss. na soiskanie nauchn. stepeni kandydata filol. nauk : spets. 661 «Yazyki narodov SSSR (ukrainskiy yazyk)». Kiev, 1956. 17 s.
15. Sloynyk ukrainskykh hovoriv Odeschyny / hol. redaktor O. I. Bondar. Odessa, 2011. 223 s.

Делюсто Марина Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Україна).

Делюсто Марина Сергеевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Измаильского государственного гуманитарного университета (Украина).

Maryna Delyusto, Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language and Literature Department, Izmail State University of Humanities (Ukraine).

Стаття надійшла: 15.04.2021

Статтю прийнято до друку: 22.04.2021

УДК 811.161.2'282.2(045)

DOI 10.31652/2521-1307-2021-32-203-210

ВІД КАПТУРА ДО КОПТОРА: РОЗВИТОК ЗНАЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСЕМИ

Валентина Зевако

Тернопільський національний медичний університет

імені І. Я. Горбачевського

Україна, м. Тернопіль, Майдан Воли, 1

e-mail: v_zevako@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5663-2926

*У статті з'ясовано етимологію лексики **коптор**, яка є частиною виразу **з коптором** «з верхом, з лишком» в одній зі східнополіських говірок. Досліджено, що цей номен відсутній у словниках поліської лексики та в інших лексикографічних працях, натомість представлена лексема **каптур** «головний убір», «капюшон» та ін. У тлумачному словнику білоруської мови подано варіанти **коптур** і **каптур** як такі, що паралельно вживаються у виразах **з коптурам**; **з каптуром** у значенні «вище країв, з верхом». З'ясовано беззаперечний зв'язок виразу **з коптором** у значенні «з верхом, з лишком» із лексемою **каптур**. Доведено, що семантика діалектних виразів, до складу яких уходить словоформа **з коптором**, виникла внаслідок метафоричного перетворення значення «головний убір», звідки розвинулося значення «те, що зверху, понад норми».*

Ключові слова: східнополіський говір, лексико-семантична система, етимологічний аналіз, тлумачний словник, етимологічний словник.

ОТ КАПТУРА К КОПТОРУ: РАЗВИТИЕ ЗНАЧЕНИЯ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСЕМЫ

Валентина Зевако

Тернопольский национальный медицинский университет

имени И. Я. Горбачевского

Украина, г. Тернополь, Майдан Воли, 1

e-mail: v_zevako@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5663-2926